

УДК 655.413:087.5](477)

*Світлана Гавенко,
завідувач кафедри технології
друкованих видань і паковань
Української академії друку,
доктор технічних наук, професор*

*Марія Мартинюк,
доцент кафедри технології
друкованих видань і паковань
Української академії друку,
кандидат технічних наук*

Кваліметричний аналіз поліграфічного виконання дитячих видань українського книжкового ринку

Здійснено аналіз якості поліграфічного оформлення дитячих книг українських видавництв і їхньої відповідності положенням діючих нормативних документів. Проілюстровано велику різноманітність конструктивного виконання та оздоблення сучасних дитячих видань, складність їхньої класифікації згідно існуючих стандартів. Запропоновано класифікацію картонних дитячих книг за їхньою конструкцією. Показано необхідність узгодження нормативної документації із сучасними умовами поліграфічного комплексу та потребами вітчизняного книжкового ринку.

Ключові слова: *дитячі видання, конструктивне виконання та оздоблення, нормативні документи, поліграфічне оформлення, стандарти, український книжковий ринок.*

Аналіз поліграфічного оформлення сучасних книжково-журнальних видань для дітей показує, що їхній асортимент ще далеко не задовольняє вибагливих вимог читача, існують не вирішені проблеми щодо вдосконалення їхніх форм і конструкції, не завжди враховуються вимоги санітарно-гігієнічних норм та міжнародних стандартів до цього виду продукції.

Коли говорять про якість книги, мають на увазі, насамперед, якість тексту. Для дитячих видань визнають також важливість їхньої ілюстративної складової. В останню чергу згадують про форму і матеріальне втілення книги. Зовсім іншою видається ситуація, коли доходить до її конкретної оцінки — мовляв, творчість (значить, автора-літератора і автора-художника) оцінити важко, а от поліграфічне виконання чітко визначене галузевими стандартами, і тому його оцінювання не становить жодних проблем, варто лише поділити видавництва на ті, які дотримуються нормативних вимог, і ті, які — ні [1]. Проте, насправді нормативні документи (НД) описують лише стандартні випадки, але ж справжня цінність видання складається з його неповторних особливостей, оскільки поліграфічне оформлення зумовлюється змістом, а зміст кожної книги унікальний. Крім того, варто пам'ятати, що НД мають переважно рекомендаційний характер, тобто у більшості питань вирішення того чи іншого елементу видання залишається прерогативою видавництва і його фахівців — передусім, технічного редактора чи художньої ради, результат рішень яких — готове видання, мають оцінювати такі самі фахівці — експерти видавничо-поліграфічної справи. Якщо враховувати, що книга — це товар, то найдостовірнішою можна вважати оцінку покупця, який "голосує" за неї своїм гаманцем. І тут виникає питання культури споживання загалом, а для книги — культури читання.

Цій проблемі присвячено чимало праць науковців-книгознавців [2, 3]: "Книга потребує особливих умінь і навиків споживача", — адже вона настільки складний культурний і цивілізаційний артефакт, що тут доречним буде перефразувати класика: у книзі повинно бути гарним все — і текст, і папір, і шрифт, і оправа... Особливістю дитячої кни-

ги є те, що її купують (вибирають) батьки, тим самим долучаючись до формування культури читання майбутнього.

Сьогодні, як ніколи, актуальною для українських видавництв є проблема оцінки якості дитячої книги. Враховуючи, що зміст видання визначає особливості його функціонування та використання, потрібно розглядати структуру книги комплексно, оцінювати її з позицій соціально-культурного рівня, будувати її модель використання не тільки на соціально-економічній, а й на соціально-культурній основі. Адже визначальним при купівлі дитячої книги є не тільки її вартість, а й зміст і форма. Тому співставлення таких понять, як якість поліграфічного оформлення, корисність, інформативність і ціна дитячого видання необхідно закласти у процесі його проектування та видавничо-поліграфічного оформлення.

Переважає більшість книг для дітей наймолодшої вікової групи, які представлені на українському ринку, виготовлені в Китаї за ліцензіями іноземних видавництв, ці видання лише формально перекладаються українською мовою і залишаються іноземними по суті. Такий стан речей дуже шкодить текстовому та ілюстративному наповненню. Іншим аспектом проблеми є відсутність сертифікатів відповідності на поліграфічні матеріали та неможливість проконтролювати дотримання технологічного процесу виготовлення книг іноземними компаніями.

І врешті, економічний бік питання — для становлення книжково-видавничої справи в Україні надзвичайно важливими є оригінальні розроблення видавничої продукції.

Характер вікових особливостей розвитку дитини — головний фактор, що впливає на проектування дитячих книг. Тому у видавничій практиці введена така класифікація:

- перша група — видання для дітей дошкільного віку (до 6 років);
- друга група — видання для дітей молодшого шкільного віку (6—10 років включно);
- третя група — видання для дітей середнього шкільного віку (11—14 років включно);
- четверта група — видання для дітей старшого шкільного віку (15—18 років включно).

Особливою категорією в асортименті дитячих видань є книжки-іграшки, котрі покликані у формі гри вводити дитину у світ читання. Крім того, книжки-іграшки розвивають координацію рухів, вправляють дрібні м'язи рук, вчать дитину концентрувати увагу. В Україні на випуску книг для дітей, які ще не читають, спеціалізується видавництво "Кашалот" (Івано-Франківськ). Такі книги для наймолодших "говорять" виразними малюнками і героями, які "переходять" зі сторінки на сторінку, надруковані на бавовняній тканині, цілком безпечні для дитини, що є визначальною вимогою до продукції цієї вікової категорії (рис. 1).

Як бачимо, класифікація видань для дітей, передбачена галузевим стандартом, не відповідає реаліям ринку і потребує значного перероблення. Зокрема, доцільним стає деталізований поділ першої вікової групи з урахуванням етапів раннього розвитку дитини, а також уведення груп "Книга для читання дорослими дітям" і "Книжка-іграшка". Пропозиції оформлення ігрової книги в самостійний і самодостатній напрям дитячого книговидання лунають не тільки від батьків, а й від бібліотекарів і книгознавців [4—6].

Рис. 1. Книжка-іграшка видавництва "Кашалот"

На жаль, багато видавців не розуміють доцільності такої класифікації дитячих книг і не зазначають її у вихідних даних. Як не прикро, найчастіше така книга за поліграфічним виконанням не придатна для використання жодною віковою групою. Це через те, що недотримані, а іноді й порушені основні принципи проектування видання — врахування цільового призначення та умов використання. Як показує аналіз, навіть знані і шановані видавці книг для дітей не дотримуються вимог щодо оформлення вихідних відомостей [7].

В українських книгарнях представлена велика кількість дитячих книг, виготовлених з картону. Видавці навперей старіються привабити потенційного покупця — комусь це вдається якісними ілюстраціями і добротним текстом (видавництва "А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА" і "Розумна дитина"), комусь — безмежною кількістю різноманітних конструкцій ("Ранок"). Саме картонні книги дають найбільшу можливість для створення все нових і нових конструкцій. Крім того, ці видання мають велику перевагу для дітей першої вікової групи — їхні сторінки не зминаються, що значно полегшує перегортання.

Картонні книги можуть класифікуватися за форматом: від найменших 9×9 см до книг-велетнів — з довжою сторо-

ною 50 см і більше. Знову ж таки, бачимо, що вимоги щодо формату цього видавничого асортименту мають лише характер рекомендацій, бо з одного боку, особливості дитячих книг — великий шрифт і велика кількість ілюстрацій — призводять до необхідності користуватися великими форматами: 60×90/8, 84×108/16, 70×90/16, 70×108/16 тощо, а з іншого — доцільним також є видання маленьких книг, які співрозмірні з дитячими долоньками (формат 60×90/32), але і в цих випадках варто дотримуватися вимог щодо ілюстративності видання і кегля шрифту.

За конструкцією всі картонні книги можна класифікувати на три основні групи:

- книги з однієї деталі (книжки-гармошки, книжки-ширмочки);
- збірні книги і книги-комплекти;
- книги в обкладинці.

Особливістю картонних книг є те, що обкладинка в них виготовляється разом з блоком із того самого матеріалу (відрізнитися може лише оздобленням). Є книги і без обкладинки — у них сторінки формуються лише бігуванням з наступним складанням. Найскладніші у виконанні — книжки-панорамки, які вимагають спеціального макету і точного склеювання сторінок.

В окрему групу можна виділити дитячі видання, які містять додаткові ігрові елементи з картону, з використанням текстилю, металевих чи пластикових елементів. Популярним є також комбінування книг з музичними інструментами, електронними звуковими модулями, годинниками, рахівницями тощо.

Відомі конструкції з елементами на липкій стрічці, які можна переносити зі сторінки на сторінку; книги зі шнуруванням для розвитку дрібної моторики рук тощо. Дитина ще не вміє читати, але з цікавістю роздивляється малюнки та пересуває наклеєних звірів і ляльок. Такі книги розвивають уважність, а головне — формують інтерес до читання.

У дитячих виданнях також часто з'являються додаткові розширені функції: книжка-ростомір, книжка-пазли, книжка-розмальовка багаторазового використання (з ламінованими сторінками), книжка-театр тощо.

Найбільшим виробником картонних дитячих видань в Україні є видавництво "Ранок" та книжкова фабрика "Горнадо" (Харків) — загалом більше 40 серій, серед них: "Книжка на долоньці", "Смикни за стрічку", "Книжки з колесами", "Балакуча книжка" з електронним звуковим модулем, "Книжка-годинник", "Книжка-рахівниця", "Книжка пазл-панно", "Книжка-театр" та багато інших.

Цікавим впровадженням новітніх технологій є книги з ізолону. Товсті, але надзвичайно легкі, м'які, але міцні, такі книги вже з'явилися у каталогах українських видавництв. Так, видавничий дім "Розумна дитина" випускає серію "Книжки-пампушки" (рис. 2), наголошуючи на їхній пухкості, а "Ранок" — у серії "Суперкнижка", роблячи акцент на тому, що це новий матеріал з унікальними властивостями. Знову ж таки, видавці йдуть попереду не таких вже й давніх стандартів.

Рис. 2. Книжки-пампушки ВД "Розумна дитина"

Для оздоблення дитячих видань використовують ламінування, лакування, висікання, тиснення, перфорування тощо. Технологію ламінування, зокрема, варто рекомендувати для оздоблення видань усіх вікових груп як найбезпечнішу і таку, що найкраще відповідає вимогам гігієнічності книжкової продукції. З іншого боку, обережно потрібно використовувати лакування, зокрема вибіркоче і глітерне, через небезпеку відлущування лаку і блискіток. Такі види оздоблення мають бути однозначно заборонені для використання у книгах для першої вікової групи.

Поліграфічне оформлення та виконання друкованої продукції для дітей регламентуються багатьма нормативними документами, основним недоліком яких є їхня неузгодженість (дотримання деяких вимог виключає виконання інших) і невідповідність сучасним тенденціям у поліграфічній галузі. Деякі норми відверто застарілі, наприклад: "...не дозволяється друкувати видання для першої та другої вікових груп способом високого друку з використанням форм, які містять сплав на основі свинцю" [8—11].

Не регламентовані сучасними стандартами такі експлуатаційні показники видань, як кут розкриття блока, релевантність, тобто корисність (відповідність цільовому призначенню), критерієм якої може бути інформативність, а виміром — відношення корисної інформації від прочитаної книги до потрібної читачеві; читабельність видань, тобто зрозумілість, наочність, сприйняття і доступність інформації, що особливо актуально для дитячої книги.

Відсутність єдиної методики кваліметричного аналізу поліграфічного виконання дитячих видань створює певні труднощі як для виробників, так і для експертів при розв'язанні конфліктних ситуацій, зокрема, при захисті своїх прав видавниць-поліграфічних фірм перед контролюючими органами. Створення такої методики, а також підготовки до роботи з нею достатньої кількості фахівців-експертів дасть змогу почуватися у безпеці і виробникам, і споживачам друкованої продукції для дітей.

Список використаної літератури

1. Недогібченко І. Ю. Книга для дітей в Україні: до проблем якості / Недогібченко І. Ю. — Режим доступу: <http://www.joumlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1382>. — Назва з екрана.
2. Антоник О. В. Культура читання як фундамент інформаційної культури особистості / Антоник О. В. // Книгобачення: український видавничий портал. — Режим доступу: <http://www.knyhobachennia.com/?category=2&article=188>. — Назва з екрана.
3. Судин А. Унікальність книги як товару / Андрій Судин // Книгобачення: український видавничий портал. — Режим доступу:

<http://www.knyhobachennia.com/?category=10&article=11>. — Назва з екрана.

4. Вовнякова М. Потрібні книжки / Вовнякова М., Панько К. — Режим доступу: <http://www.dt.ua/3000/3680/65464/>. — Назва з екрана.
5. Трохименко Г. Перспективні зони використання дитячої ігрової книжки / Трохименко Г., Драган Р. — Режим доступу: http://www.chl.kiev.ua/UKR/magazin/Svit_n26/23.pdf. — Назва з екрана.
6. Огар Е. І. Дитячі книги: проблеми видавничої підготовки : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Огар Е. І. — Львів : Аз-Арт, 2002. — 160 с.
7. Фідельська А. Аналіз дотримання нормативних документів щодо оформлення вихідних відомостей у неперіодичних виданнях за 2009 рік / Аліса Фідельська // Вісник Книжкової палати. — 2010. — № 3. — С. 9—14.
8. Мартинюк М. С. Формування вимог до поліграфічного виконання видань для дітей / М. С. Мартинюк // Тези доповідей науково-технічної конференції професорсько-викладацького складу, наукових працівників і аспірантів. Ч. 2. — Львів, 2010. — С. 19.
9. Мартинюк М. С. Аналіз якості поліграфічного виконання книжок для дітей / М. Мартинюк // Кваліологія книги : зб. наук. пр. — 2009. — № 1. — С. 51—52.
10. Державні санітарні правила і норми. Гігієнічні вимоги до друкованої продукції для дітей : ДСанПіН 5.5.6-138—2007. — [На заміну ДСанПіН 5.5.6.084—2002 ; чинний від 2007—02—09]. — (Національний стандарт України).
11. ГСТУ 29.6—2002. Видання для дітей. Поліграфічне виконання. Загальні технічні вимоги. — [Чинний від 2002—08—01]. — (Галузевий стандарт України).

Осуществлен анализ качества полиграфического оформления детских книг украинских издательств и их соответствия положениям действующих нормативных документов. Проиллюстрировано большое разнообразие конструктивного исполнения и отделки современных детских изданий, сложность их классификации согласно существующих стандартов. Предложена классификация картонных детских книг в зависимости от их конструкции. Показана необходимость согласования нормативной документации с современными условиями полиграфического комплекса и потребностями отечественного книжного рынка.

The quality of typography of children's books made by Ukrainian publishing houses and of compatibility thereof with the existing regulations are analyzed. The wide variety of application design and decoration of modern children's books, the complexity of classifying them according to existing standards are illustrated. The classification of children's books that are connected with their design are offered. The necessity of harmonization of regulatory documents to modern conditions of printing and complex needs of domestic book market is shown.

Надійшла в редакцію 22 липня 2010 року